

PETHŐ SÁNDOR

**Világostól Trianonig.
A mai Magyarország kialakulásának története**

Budapest, 1925, Enciklopédia Rt. 125–130.

Pethő Sándor (Pásztori, 1885. március 1. – Balatonfüred, 1940. augusztus 25.) újságíró, történész. 1907-ben elvégezte a kolozsvári egyetemet, majd Halléban és Nápolyban tanult. 1908-ban szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1909–1918 között állami főgimnáziumi tanárként dolgozott Budapesten. 1918-ban egyik alapító tagja volt a trianoni határokat elutasító Magyar Területvédő Ligának. 1920-tól a Magyarság című lap főmunkatársa, 1934-től főszerkesztője volt. 1938-ban részt vett, a Magyar Nemzet megalapításában, melynek 1940-ig főszerkesztője volt. Mérsékelt jobboldali, legitimista nézeteket vallott, nyíltan fellépett nemzetiszocialista eszmék és a hazai szélsőjobboldal törekvéseivel szemben. Történelmi munkássága során megírta a magyar nemzet történetét, több műben foglalkozott az 1848–1849-es szabadságharccal, illetve a dualizmus kialakulásához, majd széteséséhez vezető történelmi és társadalmi kérdésekkel. Autóbalesetben veszítette életét.

A Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története című munkájában röviden áttekintette a magyar történelmet a honfoglalástól a XIX. századig. Részletesebben elemezte az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követő Habsburg abszolútizmust, és a kiegyezés létrejöttét. Bemutatta a dualista rendszer politikai problémáit, társadalmi ellentmondásait és a nemzetiségi konfliktusokat. Tárgyalta a világháborús évek belső viszonyait, az összeomláshoz és a forradalmak kirobbanásához vezető okokat.

Fentebb utaltunk a magyar társadalom topográfiájának lassú átalakulására, a magyar társadalomban végbemenő anyagcserére, amely egyrészt elemésztette az évszázadok óta államfenntartó birtokos középosztályt és új, mohó és becsvágyó, de lelkiileg és szervezetenként a régigtől lényegesen különböző elemeket iktatott az ürülő gazdasági pozíciókba. Olyan polgári osztály, mint aminő a nyugat-európai demokráciákban nagyobb megrázkódtatások nélkül pótolta a rendiséget, s amely átvette a nagy tradíciók töretlen folytonosságának képviselőjét, a szónak történelmi értelmében Magyarországon nem volt, és nem is fejlődhetett ki. Az a polgári rend, amely a régi honoráciorok, a végzett földesurak a lateiner elemek és a jobbadán német eredetű kistőkések heterogén összetételéből képződött, sem anyagi erejének gyarlósága, sem politikai életének alsóbbrendűsége folytán nem tudta betölteni a megürült kereteket.

Azzal a gazdasági potenciával, amely nagyszabású politikai feladatok vállalásának és munkálásának nélkülözhetetlen feltétele, csak mozgatóke rendelkezett, amely nálunk lassanként a zsidóság tulajdonába ment át.

A magyarországi zsidóság a *pragmatica sanctio* idejében mindössze 12 000 lélekre becsült száma 1787-ig – ebből az évből való az első, hitelesebbnek tekinthető adat – 83 000 lélekre szaporodott. A XIX. század folyamán pedig már 1805-ig is 130 000 főre szaporodott zsidóság csaknem meghétszereződött, és a XX. század elején már elhagyta a kilencszázezret is. S ha természetes szaporaságuk felette állott is az országos átlagnak, kedvező népmozgalmi fejlődésüket mégis elsősorban a különösen a múlt század negyvenes éveiben nagy mérveket öltő bevándorlás szökkentette fel, – az 1910-ben talált több mint 900 000 főnyi zsidóságból legföljebb 100 000 van olyan, akinek az őse kétszáz évvel ezelőtt is itt lakott már – észrevehető módon megváltoztatva a zsidó pszichének a viszonyát a magyar problémákhoz is.

A reformkorszak, a szabadságharc és a kiegyezés nemzedéke tartaléktalanul állott a magyarság politikai erőfeszítésének szolgálatába. Előkelő zsidó publicisták, írók, politikusok és közgazdasági faktorok mindenütt ott jártak, a magyar nemesség liberális és demokratikus harcainak rohamcsapataiban, s fenntartás nélkül magukévá tették a nacionalista gondolkört, amelyben a 48-as és 67-es korszak magyar generációja az állami fejlődés súlyvonalát látta. Azok a szabadelvű reformok, amelyeket a magyar törvényhozás létesített, s amelyekből a magyar zsidóság annyi hasznot húzott, sohasem jöttek volna létre, ha épp a zsidóság kulturális és politikai szereplése alapján a magyar nemzet nem hitt volna az asszimiláció lehetőségében, sőt szükségességében. És csakugyan felette biztató előjelek között indult meg a beolvadás lendületes folyamata, amelyet azonban a XIX. század utolsó két évtizedében ismét frissebb és szaporább rajokban betóduló keleti invázió megzavart, sőt minden látszat ellenére, lehetetlenné tett. A zsidóság előzönlötte a szabad pályákat a magyarság hibájából csaknem a maga monopóliumává tette a kereskedelmet, s domináns állásra tett szert a nagytőke szövvényes hálózatában, a nagybirtok bérleteiben, és abban a hitelszervezetben, amely a maga záloglevelei által a gazdasági függés viszonyába hozta az eladósodott földbirtokot. De az új elemek berajzása észrevehető átalakulást idézett elő a magyarországi zsidó társadalom szerkezetében is. Az új zsidó intellektualizmus már nem elégedett meg azzal a másodrendű fegyverhordozói szereppel, amelyet az előbbi generáció a nagy magyar államférfiak oldalán annyi sikerrel töltött be. Ha az előbbi kor zsidó értelmisége a maga individualitása fenntartása nélkül olvadt szét a történelmi magyar pártok között, az új lassankint szakított ezzel a tradícióval, a magyar lelkeségtől sok tekintetben idegen radikalizmus szolgálatába állott, s egy gyökértelen, a történelmi hagyományoktól idegen, sőt azokkal ellentétes ideológia rögeszméinek hatalmába került.

A magyar társadalmi élet nem egy abnormis tünete követelte a gyökeres gazdasági és társadalompolitikai javítást. A földbirtok megosztása a 48-as reformok végrehajtása óta változatlan maradt. A népszaporodás következtében a régi jobbágytelek egy része törpe-birtokká aprózódott, s a kisbirtokosok béres és napszámos sorba süllyedtek. A tagosítás ellen is lehetett évtizedek óta jogos kifakadásokat hallani a nélkül, hogy a

kormányzat e panaszokat megvizsgálta vagy orvosolta volna. A mamut-birtokok aránykában egyes vidékeken a népmozgalom visszafejlődött, másutt a parasztbirtokokon titkos hitbizományi rendszer fejlődött ki az egyke által. Amellett évről-évre nőtt a földtelenek és nincstelének száma, ami egyrészt az agrárszocializmusra, másrészt a fenyegető arányokban jelentkező amerikai kivándorlásra adott impulzust. A század elején a történelmi Magyarországból évenként átlag százezer ember próbált egzisztenciát keresni az új világ földjén. A Darányi-féle telepítési kísérletek nem annyira földbirtok-politikai, mint inkább magyarosító célt szolgáltak. Kossuth Lajos népe ezután is hűségesen megválasztotta a maga függetlenségi képviselőit, akiknek közjogi radikalizmusában néha felcsillant a Kossuth-tradíció demokratizmusának érce is, de ígéreteken kívül követőitől egyebet éppen úgy nem kapott, mint a központi kormánytól. Ott, ahol megunták várni a jobb jövőt, s ahol az okszerűtlen birtokmegosztás és a történelmi példák a földosztás evangéliumának leginkább előkészítették a talajt, a függetlenségi párt népszerűségét leversenyezte Mezőfi-féle agrárszocializmus, és Békés vármegyében a magyar parasztnak Tiborc-hajlamaira spekuláló merész bujtogatás melynek fő képviselője Áchim András volt.

Budapesten és a nagyobb vidéki gócpontokban a marxista szocializmus hódította meg a proletártömegeket. Az állami szubvencióval támogatott nagyipar természetszerűen kitermelte azt a munkásproletariátust, melynek vezérei és agitátorai bíráló nélkül, rágó és emésztő szervek nélkül falták az ortodox marxizmus tanait, s szívós propagandájukkal a nagyvárosi munkásságot lassankint elvonták a nemzeti gondolattól és a régi előítéleteik bekrétázott körén túlnézni képtelen történelmi pártoktól. [...]

Ismerték a magyar állam archimédeszi pontját: a nemzetiségi kérdést, amelyben a történelmi magyar pártok általában közös nevezőn állottak ugyan, az egységes magyar nemzeti állam gondolatának büvkörében, anélkül, hogy értékelni vagy ellensúlyozni tudták volna azokat a sikereket, amelyeket a nemzetiségek egyházi, kulturális és gazdasági birtokállományuk gyarapításában értek el. A magyar közvélemény – úgy látszik – nagy eredményt látott abban, hogy a szláv és román nemzeti kisebbségek passzivitásba mentek. Nem fogta fel a veszedelmét ennek a politikai szempontból passzív, gazdasági és művelődési tekintetben felette aktív, a magyarságra végzetes magatartás következményeit, amely nem egy vonásban emlékeztetett a magyar rendi társadalom szenvedőleges ellenállására a Bach- és a Schmerling-korszak alatt. Ritkán riadt fel azokra a vészkiáltásokra, amelyek a végek aggódó magyarsága részéről érkeztek a főváros felé. Sem az államhatalom, sem az úgynevezett magyar kapitalizmus nem törődött a román pénzüzeteknek azzal a szívós aknamunkájával, amellyel annyi magyar földet vont el a régi tulajdonosaik lába alól és parcellázott fel fajrokonai között. Nem eszmélt annak a kapcsolatnak a magyar állameszmét fenyegető horderejére, melyet a tót értelmiség a neoszlávokkal és újcehekkkel, az erdélyi románság vezetői a királyságbeli testvéreikkel ápoltak, és egyre belterjesebbé formáltak. Magára hagyta, rettentő önvédelmi tusájában Rákóczi népét, a szerencsétlen rutén népet, hogy szabadon versenyezzen rajta a skizmatikus propaganda és a keleti zsidóság uzsorája. A magyar radikálisok e bajok orvoslására eleinte elegendőnek tartották az 1868-as nemzetiségi törvény igazságos és

tárgyilagos végrehajtását, amelyet a régi függetlenségi pártnak olyan előkelősége is hirdetett, mint Mocsáry Lajos. A magyar politikai társadalom azonban egyetemes ellenállást tanúsított a nemzetiségi törvény végrehajtásának kísérlete ellen, mert a kezdő lépést látta benne arra az útra, amely a föderalizáció felé vezet. Minél hevesebbé és általánosabbá vált a magyar közvélemény ellenszegülése az Eötvös- és Deák-féle tradíciókhoz való visszatéréssel szemben, annál inkább növekedett a nemzetiségi izgatások feszítő ereje, felelőtlensége, irredenta-jellege.

SZALAY SÁNDOR

Városi cselédkérdés

Budapest, 1909, May János. 9–17.

Szalay Sándor (Nagybárát, 1868. október 1. – Budapest, 1939. június 28.) jogász, közigazgatási tisztviselő. Jogi doktorátust szerzett a budapesti egyetemen. 1889-től dolgozott a főváros apparátusában, 1895-től fogalmazóként, 1909-től II. kerületi előljáróként. 1923-ban kormányfőtanácsosi címet kapott. Ő dolgozta ki a munkanélküliség esetére szóló biztosítás tervezetét (1907), illetve a budapesti cselédbiztosító szervezésére vonatkozó javaslatot (1919). Egyéb munkáiban Budapest lakáspolitikai problémáival, az albérletek szabályozásával, a legkisebb munkabérek bevezetésének kérdésével foglalkozott.

A Városi cselédkérdés című írásában a polgárosodó magyar városi társadalom egyik sajátos problémájával foglalkozik. A cselédtartást sajátos modernizációs kísérőjelenségnek tartja, ami mentesíti a magasabb társadalmi osztályokat a háztartás gondjaitól, hogy egyéb gazdasági, társadalmi teendőikre koncentráljanak. Fontosnak tartotta, hogy ez a terület állami beavatkozással kellően szabályozott legyen, oldják meg a cselédek képzését, közvetítését, biztosítását.

A cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról alkotott 1876. évi XIII. t. c. szerint, „cseléd az, ki magát bizonyos háztartási vagy a gazdaság körüli személyes és folytonos szolgálatoknak, legalább egy havi időtartamon át bérért való teljesítésére kötelezi.”

A cseléd és a gazda közötti viszony ugyan szerződésen alapul, de a viszony nem pusztán munkabéri, mert a cseléd a gazda háznépének tagjává válik, a miből folyólag mindkettőre kölcsönös, az anyagiakon túl menő jogok és köteleességek származnak le. A gazda a cselédétől hűséget, erkölcsösséget, engedelmességet követelhet, a cseléd a gazda parancsait tisztelettel tartozik fogadni. Az a cseléd, ki gazdája ellen fellázad, annak ellenszegül, jogos parancsainak teljesítését megtagadja, pénzbüntetéssel sújtandó – az a cseléd pedig, ki társai hűtlenségét gazdájának fel nem jelenti, kártérítéssel tartozik. A helyüket kellő ok nélkül gyakran változtató cselédek, mint csavargók, eltoloncolandók,